

עירש"ק י"ז השון תשס"ט

הרב דוד ורשנר

הרב לוי גרוסברד

עומקא דפרשה

הרב יוסף קסלר

הרב מרדכי הכהן רובינשטיין

שער הציון

פר' וירא - בענין חינוך הבנים

חינוך בן ותלמיד שאינו הגון

הרב לוי גרוסברד

חיוב האב ללמד את בנו תורה

הרב דוד ורשנר

הן מודעת בשערי עם גודל חרדתם ומסירותם של גדולי התורה להשאר כל תלמיד על מקומו בבית לימודו, ואין לסלקו עד כי כלו כל הקיצין. וכבר הובא בספר נתיבות יהושע (יגל), בהקדמה ששאלו קמיה מרן החזו"א זצ"ל גבי מספר תלמידים בעייתיים, שאם ירחיקום עלולים להתקלקל, ואם יאפשרו להם את המשך לימודם בישיבה עלולים הם לקלקל אחרים. וענה: זו בעיה חמורה של דיני נפשות! בהמשך שאל החזו"א לשואל: האיך נהגת עד עתה, והשיב: מעטים הרחקתי, אבל הנסיון הוכיח שהיה מחזור שהתלמידים הקשים עזבו מעצמם, והיתר סיימו בהצלחה מכל הבחינות, והשיב החזו"א וקבע בהחלטיות: הנסיון אינו מכריע את השו"ע, אסור להרחיק תלמיד, אמנם אינך חייב לרוץ אחריו, אבל אם הוא דבק במקומו אינך רשאי להרחיקו, ועליך להקדיש כל כחותיך לחנכו ולהשגיח על התנהגותו... [וע"ע מעשה איש ח"ג עמ' סב, ח"ו עמ' נב]. גם נתפרסם באחרונה, שבערוב ימיו של מרן הגרא"מ שך זצ"ל סילק מביתו בבושת פנים ראשי ישיבה שדנו להרחיק בחור מן הישיבה ללא מיצוי כל האפשרויות, וצעק לעברם: רוצחים! איני רוצה להכירכם... והנהגה זו כבר נודעה מרבים מגדולי האומה לדורותיהם.

ואם כי כל דברי רבותינו כאורים ותומים, תורה היא וללמוד אנו צריכים, מה מקור להנהגה מופלאת זו, והלא הפליגו חז"ל באזהרה שאין ללמד לתלמיד שאינו הגון, עד כדי שנענש שנופל בגיהנום, והרי הוא כזורק אבן למרקולים (חולין קלג). ונקרא רשע (ע"ז ט:). וגדר תלמיד שאינו הגון מבאר בן יהוידע (תענית ז) ושו"ת שלמת חיים (סימן קיג) שאינו הגון במעשיו, דאילו אם אינו הגון בלימודו, אמרינן מתוך שלא לשמה בא לשמה. וכן נפסק ברמב"ם (ת"ת פ"ד ה"א) שאין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, וכ"ה בשו"ע (י"ד סימן רמו ס"ז). אלא פשוט שכל דברי רבותינו לא נאמרו "ללמדו" אלא לחנכו, וכדברי הרמב"ם "שמחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו ואח"כ מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו". [וכהיום א"א לחנכו מחוץ לבית המדרש, דשם בודאי יתקלקל, ולכך אין להרחיקו ממסגרת הישיבה].

והנה מי שנפל בחלקו ל"ע בן שאינו הגון במעשיו, נראה דאף שהאב חייב ללמד את בניו תורה וכדאיתא בקידושין (כט), מ"מ באופן כזה יש איסור ללמדו, אלא דבאב מלבד החיוב ללמדו תורה, הרי יש מצות חינוך מן התורה, וכדברי המשך חכמה (בראשית יח, ט), ומחמת חיוב החינוך עליו להיטפל ולהשקיע בו כל כחותיו עד שיהיה ראוי ללמדו תורה.

ודע, שהרבה סיבות יש להיטפל ולחנך את התלמיד שאינו הגון" אף אם אינו בנו, [אם ממצות והלכת בדרכיו, חסד, הוכח תוכיח, כל ישראל ערבים כו.], ואף יש להביא מקור לזה מאבינו אברהם, שכאמור לעיל הוא יסוד האומה בגידול וחינוך הבנים, דהנה על מצות שרה "גרש את בן האמה" (בראשית כא, ז) כתוב "וירע הדבר מאד בעיני אברהם" (שם יא), ופרש"י לפי פשוטו על מה שאמרת לו לשלחו, ויש לשאול בזה, הרי אברהם גדול היה כחו בלגייר גרים ובודאי היה יכול להשיבו למוטב, אלא ע"כ נאמר הציווי (שם יב) "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה", ומשמע שאכן רק מצד הציווי שילחו, ולולי זה היה משאירו בביתו, וקשה הרי ישמעאל תלמיד שאינו הגון היה, שהרי היה "מצחק" ופירש"י שערב ג' עבירות, ומדוע נצטער אברהם אבינו בשילוחו. ולהאמור נתבאר שפיר, דאף שהיה תלמיד שאינו הגון ואין ללמדו, מ"מ לחנכו מוטל עליו, וע"כ נצטער שלא היה באפשרותו מפני ציווי שרה לחנכו. ורבותינו לבית בריסק פירשו ששרה טענה שישמעאל לא נחשב בנו, ולכך אין עליו חיוב לחנכו. ואפ"ה נצטער אברהם בזה, כי אף שלא היה נחשב בנו, מ"מ כיון שגדל במחיצתו ראה חובה לעצמו לחנכו ולהביאו לכדי תלמיד הגון, ומה שלא יכל לבצע זאת גרם לו צער.

איתא בקידושין כט. ת"ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ובהמשך הסוגיא כתוב היכא דלא אגמריה אבוה מיחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב ולימדתם- ולמדתם, וכן נפסק ברמב"ם (פ"א מהל' ת"ת הל' ג) מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד עכ"ל. וצריך ביאור מאי קמ"ל הא בין כך מחויב כל אחד בת"ת עד יום מותו כמוש"כ שם הרמב"ם בהל' י' עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח, וא"כ בין אם לימדו אביו ובין אם לא לימדו חייב בת"ת עד יום מותו, ומה נתחדש בדרשא זו של ולמדתם דמי שלא לימדו אביו חייב ללמוד א"ע. עוד צריך ביאור כל האריכות בדברי הרמב"ם- וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה שהתלמוד מביא לידי מעשה וכו' ולכאוי ל"צ כ"ז דבגמרא ילפינן חיוב זה מולמדתם.

והנה לענין פדיה"ב (בפ"א מהל' בכורים הל' ב') כתב הרמב"ם עבר האב ולא פדהו כשיגדל יפדה את עצמו וכ"כ לענין מילה (בפ"א מהל' מילה הל' ב') כשיגדל הוא חייב למול א"ע אבל לענין ת"ת שינה לשונו וכתב מי שלא למדו אביו חייב ללמד א"ע כשיכיר. וביאור הדברים הוא דלהרמב"ם הוקשה קושי הנ"ל מה חידשה הגמ' מלימדתם הא בין כך מחויב כל ישראל בת"ת, ומזה הוכיח שדרשא זו מחייב אפי' את הקטן דאף על גב שהוא פטור מכל המצוות מ"מ ת"ת שאני דכמו שהאב חייב ללמד את בנו הקטן - דכתיב ולמדתם את בניכם וסתם בן הוא קטן ולא איש - כמו"כ החיוב שילפינן מכאן דאם לא לימדו אביו חייב ללמד הבן א"ע משיכיר ג"כ נאמר על קטן. וע"ז ממשיך הרמב"ם ומפרש טעמא דקרא וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד ור"ל דאף שהוא קטן ופטור מכל המצוות מ"מ בתלמוד תורה הוא מחויב לפני שמחויב במעשה דכמו שהאב חייב ללמדו כדי שידע המעשה, כמו כן חייב איהו למיגמר נפשיה היכא דלא אגמריה אבוה כדי שידע את המעשה כשיגדל. וע' ערוה"ש (רמ"ה ה') שהוכיח מהראשונים דגדר מצות ת"ת של ולמדתם את בניכם הוא כדי שהקטן ידע את המעשה כשיגדל, וזה גם הגדר של ת"ת שהקטן מחויב ללמד א"ע אם לא לימדו אביו. וידוע פירושה של החת"ס והבית הלוי על הגמ' שאבדה הארץ על שלא בירכו בתורה תחילה דבמצות ת"ת יש שתי חלקים, לימוד התורה בשביל ידיעת המצות לדעת את המעשה אשר יעשון ושנית לימוד התורה לשם לימוד ולא הכשר מצוה אלא מצוה מצד עצמה לשם ידיעת ולימוד התורה. ולהנ"ל יוצא שהת"ת של קטן דלא אגמריה אבוה הוא רק מצד החלק לדעת את ההלכות וכן הלימוד שהאב לומד עם בנו הוא מצד חיוב של ידיעת המעשה רק מדרבנן מקיים גם מצות החינוך של החלק השני של ת"ת ויש לעיין אם בלימוד כזה יש את כל החומרות שנאמרו בת"ת וכן לענין שכרה וביטולה.

בגמ' בסוכה מב. מבואר דקטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה וכו', וכן נפסק בשולחן ערוך (רמ"ה סעיף ה') מאימתי מתחיל ללמד לבנו משיתחיל לדבר מתחיל ללמדו תורה צוה לנו וגוי ופסוק ראשון מפרשת שמע ואח"כ מלמדו מעט מעט עד שיהא כבן ששה או כבן שבעה ואז מוליכו אצל מלמדי תינוקות.

ובהלכה ח' כתב השו"ע מכניסים התינוקות להתלמד בן חמש שנים שלמות וכו' וכתב הרמ"א ומ"מ מצי שיהיה בן ג' שנים שלמות מלמדים אותו ואותיות התורה כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה.

וכתב הגר"א על דברי הרמ"א וז"ל איני מבין שיחתו דהא מיד שהתחיל לדבר חייב כנ"ל עכ"ל, וכונתו להשיג שהרי מבואר בסעיף ה' וכתבמבואר בגמרא דכבר כשיועד לדבר יש על האב חיוב ללמדו תורה, ועוד כתב שם הגר"א מקור לדברי הרמ"א ממדרש תנחומא (פר' קדושים) וערלתם ערלתו וגוי הכתוב מדבר בתינוק שלש שנים יהיה לכם ערלי שא"י לא להשיח ולא לדבר ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קדש שאביו מקדשו לתורה הלולים לה' שמהלל להקב"ה ובשנה החמישית וכו', והעיקר כמ"ש בגמרא משעה שמתחיל לדבר כו' עכ"ל, מבואר דהגר"א הביא מקור לדברי הרמ"א מהמדרש תנחומא, אבל השיג עליו מדברי הגמ' דמשיועד לדבר אביו מלמדו תורה.

ונראה לבאר דהרמ"א לא אמרי אלא בלימוד אותיות שע"ז כתב דהוא מגיל ג' שנים אבל ללמדו פסוקים זה כדאיתא בגמ' שהשיעור הוא משיועד לדבר, וביאור הדברים דהרי בחובת האב ללמד לבנו תורה יש בזה שני מחייבים דיש מצות עשה ד"ולמדתם אותם את בניכם" כדאיתא בקידושין כט: ומלבד זה יש מצות חינוך לחנכו לתלמוד תורה כמו בכל המצוות שמחוייב האב לחנכו בהם והנה הא דיועד לדבר אביו מלמדו תורה צוה, מבואר בספרי (הובא ברש"י מהפסוק "ולמדתם אותם" דברים י"א, ט"ו) דהוא מדין ולמדתם אותם וכ"כ הפני' בברכות כ. דלא מדין חינוך אתינן עלה דלא אשכחן בשום דוכתא דקטן שיועד לדבר נחשב שהגיע לחינוך וההוכחה לזה מדלא תני דיועד לדבר אביו מחנכו לברמ"ז ותפילה וקידוש ושאר ברכות אלא ודאי אינו מדין חינוך אלא מכח המצוה דולמדתם אותם חייב ללמדו פסוקים.

אבל מש"כ הרמ"א דמגיל שלש שנים מלמדים אותו ואותיות התורה הוא מדין חינוך לת"ת וכמש"כ הרמ"א הלשון כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה והיינו דאין מלמדו האותיות מדין ללמדו תורה דולמדתם אותם אלא הוא מדין חנוך דעל ידי שידע האותיות יתרגל בעצמו לקרות לבד בתורה וזה שפיר הוא מגיל שלש שנים דאז הוא גיל החינוך לתלמוד תורה וכמבואר במדרש שהביא הגר"א דאז אביו מקדשו לתורה.

אמנם עיין בחר"י ברכות (כ') ובר"ן בסוכה (כח). דמשמע שנקטו דהדין דיועד לדבר אביו מלמדו, הוא מדין חינוך ובאמת כן משמע רהיטת הגמ' דמוזכר יחד עם שאר דני חנוך כיועד לנענע וכו', אמנם בספרי שהבאנו מבואר דהוא מדין ולמדתם אותם וכמש"כ הפני' יהושע.

והנה לגבי מה צריך האב ללמד את בנו מבואר בגמ' בקידושין ל' עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה ארי' אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות מיתבי למדו מקרא אין מלמדו משנה ואמר רבא מקרא זו תורה, ומשני כזבולון בן דן ולא כזבולון בן דן, כזבולון בן דן שלימדו אבי אביו ולא כזבולון בן דן דאילו התם מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות ואילו הכא מקרא לבד.

והנה בפשטות מסקנת הגמ' דאין חיוב ללמדו אלא מקרא והקשו המפ' דבכמה דוכתי מבואר דחייב ללמדו אף גמרא, והנה בטור ושו"ע נפסק כדעת הרמ"ה דמה דאמרינן בגמ' דאין חיוב ללמדו אלא מקרא היינו בשכר ובדחיקא ליה מילתא אבל כשאין השעה דחוקה חייב ללמדו אף בשכר משנה ותלמוד, והקשה הלחם משנה (פ"א ה"ז) דא"כ מה הגמ' מקשה על שמואל דאמר שחייב ללמדו כזבולון בן דן מהברייתא דמלמדו מקרא לחוד הלא אפשר להעמיד דברי שמואל באדם שאין השעה דחוקה לו לשכר מלמד ללמדו משנה והלכות.

והחזון איש (אה"ע קמ"ח קידושין ל') ביאר בזה, דמה דאיתא בגמ' דמלמדו מקרא לחוד היינו מצד החיוב דולמדתם, אותם ועשה דולמדתם אינו אלא בלימוד המקרא אמנם עדיין האב חייב בחינוך בנו לשמור דרכי ה' שהעיקר בזה לימוד התורה ובדין זה מחוייב ללמדו אף משנה והלכות אמנם בזה א"א לחייב לכל אדם בשהו אלא איש איש כפי מעלתו במעשים ובטחונו ביוצרו ית', וזה מש"כ הרמ"ה דדוקא כשלא דחיקא מילתא חייב ללמד משנה והלכות, אבל הסוגיא בקידושין איירי במ"ע ד"ולמדתם אותם" ולכן לא משני דדברי שמואל איירי במי שלא דחיקא ליה מילתא, דשמואל איירי במצוות ולמדתם אותם וע"כ דבזה מחוייב רק בלימוד המקרא.

ועכ"פ מתבאר כמש"כ דבדין חובת האב ללמד את בנו יש חיוב דמצות עשה ד"ולמדתם אותם" וגם חייב ללמדו מדין מצות חינוך וכמו שחייב לחנכו בכל המצוות, ויש בזה כמה חילוקי דינים כמו שנתבאר.

כנגד כל מעשה שעשה אברהם אבינו בעצמו בהכנסת אורחים, זכה והקב"ה שילם בעצמו לבניו במדבר. על הפסוק "יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" (יח, ד) פירש רש"י: יוקח נא, על ידי שליח, והקב"ה שילם לבניו ע"י שליח. ויש להבין מהי הטענה על אברהם אבינו שהביא את המים ע"י שליח, ובפרט שיש לומר שמסתמא עשה כן כדי לחנכו במצות הכנסת אורחים, כמו שכתב רש"י לקמן (בפסוק ז') "ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער. זה ישמעאל, לחנכו במצוות".

ונראה, דהאי שליח ששלח שעל ידו יקחו מים, לא היה ישמעאל בנו, אלא אחד ממשרתיו. ודוקא גבי בן הבקר דרשו חז"ל בב"ר (פמ"ח, יג) ש'הנער' זה ישמעאל, וכפי שכתבו מפרשי המדרש שם, והלא הרבה נערים היו לו, אלא שמצינו בהמשך (כא, יב) שישמעאל נקרא בשם נער. (וכאן הוא פעם ראשונה שנזכר תיבת 'הנער' בתורה, ופעם שניה בפסוק "אל ירע בעיניך על הנער", פי' מהר"ז).

ומעתה ניחא, דהא כל מצות חינוך הוא דוקא גבי בנו ולא באחר, [לפי שמצות חינוך למצוות עשה, הנלמדת מהפסוק "חנוך לנער על פי דרכו", מוטלת על האב דוקא, (ועי' מ"ב סי' שמ"ג סק"ב, לענין האם)]. וכיון שכן, כאשר אמר לשליח - שאינו בנו - שיתן המים למלאכים, לא קיים בזה מצות חינוך, ולעומת זאת הרי לא עשה המצוה בעצמו, והלא קיימא לן 'מצוה בו יותר מבשלוחו' (קידושין מא.), וכמו כן יש יותר כבוד לאורח כשבעל הבית עצמו מגיש לפניו ולא שליח, וכמו שביאר בזה באהבת חסד (ח"ג פ"ב). אכן, כאשר נתן לישמעאל בנו שיגיש בפניהם בן הבקר, בזה גופא קיים מצות חינוך, לחנך בנו במצוות. וא"כ א"א לומר שיש חסרון מצד מצוה בו יותר מבשלוחו, דהרי כמו"כ מוטלת עליו גם מצות חינוך ולכן שלח את ישמעאל. וכן בשולח בנו, י"ל שאין חסרון כבוד כ"כ כמו בשולח שליח אחר.

אמנם הגאון רבי משה פינשטיין זצ"ל תירץ קושי הנ"ל, (הובא בספר פנינים משולחן גבוה), שאם מה שאמר "יוקח נא מעט מים" היה מצד חינוך, הרי ראוי יותר שהילד יראה את האב בעצמו עוסק במצוה, ולא רק שישמע ממנו ציווי והוראה לעשות. אי לכך, דוקא אם היה אברהם מביא את המים בעצמו היה זה החינוך הטוב ביותר לישמעאל.

[ובאמת לדברינו, לחלק בין שליח דעלמא לבנו, לא קשיא, ובפרט אחרי שאאע"ה בעצמו רץ בחוליו אל הבקר והראה דוגמא אישית, וכמשנ"ת].

ולמדנו מדבריו יסוד נכבד בהלכות חינוך, אמת, יש לחנך את הבן שישתתף אף הוא בפועל בקיום המצוות, אך עם כל זה, מהלכות החינוך גופא הוא להראות דוגמא אישית.

ואפשר לרמז הענין במה שנאמר בהגדש"פ "ועמלנו - אלו הבנים". והוא שעל ידי העמל שלנו בקיום המצוות, - נראה דוגמא טובה ע"י מעשינו, קיום המצוות בשמחה וחשק, - אלו הבנים, נזכה שישפיעו הדברים גם על הבנים.

אם כי אין הדבר יוצא מדי פשוטו, וכפי שכתב הצדיק רבי שמואל תפילינסקי זצ"ל בצוואתו: "שכל עמל האדם בעוה"ז וכל סבלו ויגיעו שיגע ועמל במשך ימי חייו עיקר תכליתו ותקותו אלו הבנים, שיניח ויעמיד דור ישרים זרע ברך, זרע אנשים טובים עם אלקים ועם אדם, זרע קודש, בנים שלא יבוש מהם לא בעוה"ז ולא לעוה"ב. ולולא זאת מה תקותו ויגיעתו.

והדבר מחייב הרבה עמל ויגיעה, פקחות והשגחה יתירה, לפי דרכו של כל אחד. לכן צריך לתת לחינוך בניו ובנותיו תשומת לב מיוחדת לפנות לבו ודעתו על עיקר זה, ושיתפוס מקום חשוב בראש בין יתר ענייניו, ולבקש עצות ותחבולות איך להדריכם בדרך ישרה ולהביאם לחיי העוה"ב. וראשית כל דבר צריך להרבות תפלה ותחנונים למי שהחכמה שלו, לזכותם בבנים וחתנים רבנן, חכמים ונבונים יראי אלקים, שלימים בכל המדות טובות וישרות".

חיוב חינוך

לשון הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פי"ז הכ"ח) מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו'. [וע"ע בהל' אבל יג,ב]. וכי הט"ז (או"ח שמג"א) בשי" הרמב"ם שאין על אביו אזהרה מן התורה, רק שמצד החינוך ראוי לחנכו, והוא חיוב **מדרבנן** עי"ש. ועי' שו"ת הר צבי יו"ד ז. ובחי"א בהל' חינוך (סו) כי "היא מ"ע מדברי קבלה כמו שכתוב חנוך לנער על פי דרכו".

המש"ח בפר' חידוש שהוא מה"ת וכי "ומקור מצות חנוך **במ"ע**, מקורו בזה הפס' מא"א שיצוה את בניו בקטנם על המצוות. וקרא דחנוך לנער עפ"י דרכו שהביא רמב"ם הוי מד"ק, אבל העיקר מאברהם". ויל"ע מנזיר כט. דחינוך מדרבנן, וכן בסוכה כח: וחגיגה ד. דקטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא.

כתב רבינו מנוח הל' שביבת עשור פ"ב ה"י דאיכא ב' דינים בחינוך [עי' יומא פב. פב. תרי חנוכי הו"ן] א. חיוב מדרבנן שיעשה המצוה כדינה. ב. "חובה על כל אדם מעצמו ללמוד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר כדכתיב חנוך לנער וכו', וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה, כדאמר יודע לדבר אביו מלמדו תורה ציוה לנו". ועי' של"ה שער האותיות, אות דרך ארץ.

חיוב על האב או על הבן

בנזיר כט. משמע דהחיוב על האב, וזו ש"י רוב הראשונים, ל' רש"י (ברכות מת. ד"ה עז) "אפי' מדרבנן לא מיחייב דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכיה". וכ"ד הרמב"ן הובא בר"ן מגילה ט: דקטן לא מקרי בר חיובא. ובכס"מ חמץ ומצה פ"ו ה"י דייק ברמב"ם כשי' הרמב"ן. וכ"ד המאירי ברכות כ. וע"ע בפתי"ל לפמ"ג ח"ב ג' ואחיעזר ח"ג פא,א.

אך דעת התוס' (ברכות טו. ד"ה ור"י ובעו"מ) דקטן שהגיע לחנוך חייב מדרבנן. וכ"כ הכס"מ שם בדעת הר"ן. וכן נקט הכלי חמדה (תשו' בנשמת חיים יו"ד עה) בדעת הרמב"ם. ועי' משנת יעבץ או"ח ע', וח"י ר' ראובן סוכה ס"ב, ושו"ת ח"ג עמ' 44-46.

חיוב מצוה או הרגל למצוה

דעת הריטב"א בסוכה (ב: ד"ה אר"י) שצריך לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול. וכ"כ הטור"א (חגיגה ו. ד"ה איזהו) שאם חיסר כל שהוא במצוה אי"ז חינוך. אך המרדכי והאו"ז כ' בשם הראב"ן דיוצא ידי חינוך בלולב שאול וא"צ להקנות לקטן. הובא במ"ב תרנח סקכ"ח. ועי' המאירי לעולם יח. [ולהל' כי בביה"ל תרנז דפשוט דצריך שיהיו ד' מינין כשרים כמו בגדול].

וביאר האחרונים דתליא אם סגי במה שמתרגל במצוות, או דלהרגילו הוא טעם דאיכא חיוב בעצם שיקיים המצוה. ועי' רש"י חגיגה ו. ד"ה קטן דמשמע כצד הא'. ובשעה"צ תרנח פי"ד הראב"ן דמצות חינוך היא רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה, עי"ש. ולפי"ז לכאן כשאין מצוה כלל (כגון שנתן לו לימון בתור אתרוג), גם לראב"ן ל"ח חינוך. ועי' משנת יעבץ או"ח ע דהראב"ן ל"פ על הריטב"א דבמקום שהפסול בגופו מודה ולא קאמר אלא כגון לולב שאול שאינו פסול בלולב אלא בגברא.

נפק"מ בחקירה הנ"ל גם לענין מצוות שיתכן שלא יבואו ליזו כשיגדל, עי' שו"ת כת"ס קעב, וזו פלוג' הפוס' אם יש **חינוך לאבלות** עי' יו"ד שמ סכ"ז.

עוד י"ל דתליא בזה אם יש **חינוך בהידור מצוה**, ולד' הרמ"א (תרעא) שכל בני הבית מדליקים נ"ח ואפי' קטן משמע דיש חינוך בהידור, אך למג"א תרעז, ח קטן פטור כיון דלגדול הוא הידור אין חיוב לחנך, ועי' מ"ב סקי"ג.

חינוך בפחות משיעור. המהרי"ל דיסקין (ח"א ד) דייק מהרמב"ם (חמץ ומצה וי) "קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה", דבפחות מכזית ליכא חינוך. והגר"ח ברלין השיג ע"ז (נשמת חיים יו"ד עה), שהוא רק לכתחילה, אבל אם אינו יכול לאכול כזית מחנכין אותו בפחות. ודעת הכלי חמדה בתשו' לרח"ב (מובא שם) דלא שייך חינוך בפחות משיעור מב' טעמים, עי' שובסי עו.

חינוך הבנות

בפלוג' ר' יוחנן ור"ל בנזיר כט. קא' הגמ' בדעת ר"ל דבתו אין חייב לחנכה, ויש שפי' דנחלקו בעיקר דין חינוך אם שייך בבת [ע' ר"א מן ההר ומאירי]. אך התו"י ביומא פא. כ' דאיירי רק לענין נזירות אבל בשאר מצוות ודאי חייב לחנכה. וכ"מ ברש"י פסחים פח. ד"ה על ידי. ועי' תוס' נזיר כח: ד"ה בנו.

רבינו מנוח (שם) כי דחינוך מדרבנן גם על הבנות, אבל החינוך להרגיל בדרכי יושר דחנוך לנער ע"פ דרכו הוא רק לבנים. אך במס' סופרים פ"ח ה"ו משמע לא כן דאי' "נהגו בתולות ישראל קטנות להיות רגילות לבא לביהכ"נ כדי ליתן שכר למביאייהו והן לקבל שכר". [הובא באו"ז ח"ב מת, ועי' תוס' חגיגה ג. ד"ה כדי].

במג"א שמג א מסתפק בזה, והמחה"ש פשט מהתו"י ביומא הנ"ל דחייב לחנכה. וכ"ד הבית הלל יו"ד שפא,ב והחקרי לב או"ח ע, וכ"כ בחי"א סוב, והמש"ח בפר'. ועי' אורח מישור בנזיר שם כמה ראיות לזה. אבל דעת המנ"ח (ה סו"א ד) דאין מחויב לחנך בתו.

חיוב האם בחינוך

בנזיר כט. מבואר [בד' ר"ל] דהאב חייב בחינוך ולא האם, ועפ"ז פסק המג"א שמג,א שהאם אינה מצווה להפריש בנה מאיסור. ולכא' תלוי בהנ"ל אם הפלוג' בנזיר היא בדין חינוך או רק בנזירות [עי' ח"י ר' ראובן סוכה א' בבאיור החילוק]. וכן נקטו תו"י יומא פב: דעל האב ולא על האם. ועי' סוכה ב: בגה"ש לרעק"א ופנ"י וערול"ג.

אך ברש"י משמע דגם האם חייבת דכ' בחגיגה (ב. ד"ה איזהו) - "הטילו חכמים על אביו ועל אמו לחנכו במצוות". [ויל"ע ברש"י ברכות כ. ד"ה קטנים]. וכ"ד התרוה"ד סי' צד, והאורח מישור בנזיר שם, והתוספת שבת בסי' שמג, **דהאם חייבת**. ועי' מחה"ש על המג"א, והגהות הרש"ש על השו"ע שם. וכ"פ בערוה"ש סי' שמג ותרמ.

הקה"י (סוכה סי' ב) ביאר דאמנם אין האם חייבת כחיוב האב אך כיון שיש גם על הקטן מצד עצמו חיוב דרבנן, יש מקום לאם **להשתדל** [ואינו חיוב] שבנה יעשה את מצותו. וכע"ז בהערות [הגר"ש"א] מס' סוכה.

החינוך - עיקר עבודת ה'

"כי לא תושלם חפץ הבריאה אם ישלים האדם את נפשו לבדו ולא ישלים את נפש זולתו", ל' החת"ס בהק' לתשו' יו"ד [פתוחי חותם]. והאריך שם הרבה ביסוד החינוך הנלמד מהפס' כי ידעתיו למען אשר יצוה, שמשו"כ נקרא "אברהם אוהב" [ידעתיו ל' חיבה-רש"י], "והיא שעמדה לו יותר מכל מעשה הטוב וזכות הנפש אשר היה לו לעצמו", **עיין שם**. וכע"ז בהקדמת הבית יצחק לתשו' או"ח [פתח הבית כו] שבזה נתפאר אברהם אבינו, וכי דלכן תיקנו לומר כל יום **פרי העקדה**, להזכירנו ללכת בדרכי א"א לקרב בנינו וב"ב לעבודתו ית'.

ובתו"ד פי' החת"ס הפס', [וכ"כ בקיצור בתו"מ עה"ת] דמצד עצמו היה ראוי אברהם להגיע למדרגת נבואה שלא היתה נמנעת ממנו הידיעה על הפיכת סדום, אלא שמכיון שהתעסק בחינוך בניו ותלמידיו כפחיתות מדרגתם, לא יכל לייחד מחשבתו ולהתעלות למדרגת נבואה זו. "וכיון **שהשפיל דעתו ושכלו לכבוד השי"ת, ללמד דרך ה', והפסיד לעצמו מדרגת נבואתו**, לכן אמר הקב"ה המכסה אני, וכי בשביל זה יפסיד, הלא ידעתי שכל עצמו שלא הגיע הוא לזה רק למען יצוה את ביתו ואת בניו אחריו."

ועי' בדרשות החת"ס (ח"א כו: ד"ה אלא) שענין זה הוא בטבע בני אאע"ה "שכ"א מתאוה וחושק להעמיד בנו לעמוד חזק ביראת ה' ותורתו... ואעפ"י שעי"ז הוא מפסיד לעצמו...". וביאר שם הדין דמצות הקהל להביא הטף אע"פ שעי"ז לא יוכל האב לכוון בעצמו כראוי, "ובאמת מפסיד מ"ע של עצמו, דכונת מצות חנוך מפסיד כונת מצוה של עצמו אך לעומת זה שכרו של האב גדול יותר ויותר..."

נושאי הפרשיות הקרובות

חיי שרה - מנחה

תולדות - לשנות בדיבור לצורך

ויצא - נדרי מצוה

וישלח - התחברות לרשע

ד"ת להנ"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי המד

זמן חורף בשער

אל תשאר לבד, יש פתרון!

אנשים רבים מחכים לחברותות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו

9141217

24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

גליון זה יוצא לע"נ הרב שלמה שמואל זנוויל בן הרב מרדכי דוד ז"ל
נלב"ע כ"ב במרחשון ת.ג.צ.ב.ה